

nalizmu a dialektickému materializmu a konečne svetonázorový význam neopozitivizmu.

Posledná kapitola Bogomolovej knihy *Anglická buržoázna filozofia 20. stor.* je venovaná tzv. lingvistickej filozofii, ktorá je posledným slovom anglickej filozofie a geograficky je doteraz ohraničená predovšetkým na Anglicko.

Analytická filozofia používa v podstate tri druhy analýz: logickú, sémantickú a lingvistickú. Prvú využíva logický atomizmus a logický pozitivizmus, druhú všeobecná sémantika a tzv. sémantický pozitivizmus. Lingvistickú analýzu ako základný prostriedok filozofie používa posledný variant analytickej filozofie — lingvistická filozofia. Jej predchodcami sú G. E. Moore a L. Wittgenstein so svojimi *Philosophical Investigations* (1953), ktorých centrálnym problémom je problém jazyka. Autor recenzovanej knihy si všíma najmä teóriu významu *Filozofických skúmaní*, podľa ktorej význam slov nemožno hľadať v spojení s objektmi, o ktorých hovoria. Významom nie je objekt korelujúci so slovom, ale jeho mnohoročné používanie v jazyku, a sám jazyk je časťou bežnej ľudskej činnosti a formou života. V tejto súvislosti A. S. Bogomolov analyzuje Wittgensteinovo ponímanie jazyka ako „jazykovej hry“, ktorá má zdôrazňovať spojenie jazyka s činnosťou,

ľubovoľu pri výbere jazykových pravidiel a nemožnosť ideálneho jazyka, o ktorý sa snažili predchádzajúce smery analytickej filozofie.

Predstaviteľmi lingvistickej línie v súčasnej analytickej filozofii sú G. Ryle (1900), J. Wisdom (1904), P. Strawson (1919), J. L. Austin (1911—1960). A. S. Bogomolov si kladie za cieľ ukázať vo svojej knihe spoločné a rozdielne črty v ich ponímaní lingvistickej analýzy, ktorú všetci považujú za hlavný nástroj svojej filozofie. Vrchol lingvistickej analýzy vidia historici analytickej filozofie v Austinovi, ktorý sa stavia proti akejkolvek nelingvistickej metóde riešenia filozofických problémov.

V závere poslednej kapitoly A. S. Bogomolov rozoberá vzťah lingvistickej filozofie k metafyzike, ktorý je v celej analytickej filozofii negatívny. Súčasne sa však práve v lingvistickej filozofii antimetafyzická tendencia analytickej filozofie citeľne zoslabuje.

Bogomolova kniha *Anglická buržoázna filozofia 20. storočia* je ukážkou skutočne marxistickej kritiky súčasnej buržoáznej filozofie. Vyznačuje sa dokonalou znalosťou veci, ako aj prísny marxistickým postojom, čo je samozrejmosťou v podmienkach sovietskej edičnej politiky.

František Mihina

POKUS O SYSTEMATIZÁCIU MORÁLNYCH NORIEM

M. OSSOWSKA, *Normy moralne*

Mária Ossowska nepochybne patrí medzi najvýznamnejších poľských marxistických etikov. V jej morálnej teórii je evidentné úsilie uchopiť, uzemiť etickú problematiku, ktorá — ako pôdotýka sama autorka — „mnohokrát nemá pevné kontúry ani pevné hranice“. Tejto jej intencii zodpovedá aj okruh otázok a spôsob ich

riešenia v mnohých jej známych knižných publikáciách, z ktorých treba spomenúť predovšetkým *Sociológiu morálky*, *Motívy konania* a knihu *Morálne normy, pokus o ich systematizáciu*, ktorá sa dočkala v Poľsku už druhého vydania a ktorej chceme venovať pozornosť.¹

Pre poľskú filozofku sa akýmsi motom

¹ OSSOWSKA, M.: *Normy moralne*, próba systematyzacji, Warszawa 1970.

knihy stáva už v úvode akcentovaná myšlienka, že každý čin človeka sa môže stať predmetom morálneho hodnotenia (s. 14). Sám akt morálneho hodnotenia, ako to vo svojej teórii zdôrazňuje marxistická etika, je vzťahovanie morálnych noriem na dané konanie človeka. Z tohto hľadiska otázka morálneho hodnotenia imanentne v sebe nesie aj otázku morálnych noriem. Autorka si uvedomuje vzájomnú bytostnú závislosť týchto dvoch fenoménov. Je to jeden z dôvodov, prečo sa rozhodla z rozsiahlej škály etickej problematiky riešiť práve problematiku morálnych noriem. Druhým, nemenej dôležitým dôvodom, o ktorom sama v úvode knihy hovorí a ktorý priamo závisí od charakteru súčasnosti, od povahy tohto storočia, je fakt vždy rozsiahlejšej a bohatšej komunikácie ľudí v najširšom slova zmysle a s ňou súvisiace množstvo informácií, ktoré stále naliehavejšie nútia súčasného človeka zaujímať hodnotiace postoje k akciám a udalostiam (s. 26). Otázka morálnych noriem je v marxistickej etike obsiahlou a zložitou problematikou, pričom ich systematizácia, utriedenie je samostatnou kapitolou. Nepochybné existuje veľa prístupov a východísk na vytvorenie ich systému. Pre Máriu Ossowskú sa pri pokuse o ich systematizáciu stáva takýmto východiskom otázka: akú funkciu, úlohu plnia morálne normy v živote človeka a spoločnosti? Aj keď treba zdôrazniť autorkine slová, že funkcionalistickým princípom sa význam morálnych noriem pre spoločnosť v nijakom prípade nevyčerpáva, predsa sa domnievame, že toto východisko na ich systematizáciu je primárne a rozhodujúce predovšetkým z hľadiska praktického etického uvažovania.

Štruktúra knihy je rozdelená do trinástich kapitol, v ktorých autorku zaujíma podiel morálnych noriem na jednotlivých stránkach sociálnej skutočnosti. Riešia sa tu otázky: morálne normy ochraňujúce našu biologickú existenciu, morálne normy na obranu dôstojnosti človeka, na obranu jeho nezávislosti, morálne normy slúžiace

potrebe viery, spravodlivosti, morálne normy a sociálne konflikty, cnosti na ochranu mierového spolužitia, cnosti, ktoré slúžia na organizovanie kolektívneho života, cnosti okrášľujúce a praktické, morálne normy dotýkajúce sa noriem všeobecne.

Vo všeobecnosti možno povedať, že Ossowskú vo všetkých spomínaných vzťahoch morálnych noriem a jednotlivých stránok sociálneho života ľudí zaujímajú predovšetkým také situácie, pri ktorých sa narušajú platné morálne normy. Nejde jej teda len o ich utriedenie, systém vzhľadom na funkciu, ktorú v spoločnosti plnia, ale aj o otázku, ako a nakoľko ju plnia a do akej miery sa realizujú.

Na bohatom historickom pozadí kapitoly *Morálne normy, ktoré chránia našu biologickú existenciu*, rieši autorka problém, kedy a za akých okolností sa narušá základná morálna norma „Nezabiješ“, kedy vlastne táto norma neplní funkciu, ktorú by mala v spoločenstve plniť. Zaujímajú ju otázka vraždy, ktorá sa v jednotlivých kultúrach rôzne vysvetľovala a ospravedlňovala. Mimoriadnu pozornosť venuje otázke samovraždy, pričom analyzuje najrôznorodejšie motívy tohto činu. Morálnej norme „Nezabiješ“, ktorej funkciou je zabezpečovanie života človeka, ochrana jeho biologickej existencie, priznáva autorka normatívno-imperatívnu nedostatočnosť. Ossowská sa usiluje zhrnúť jednotlivé prípady, pri ktorých sa táto norma narušá. Ide predovšetkým o tieto prípady: vraždy a samovraždy, pričom rozlišuje dva druhy vraždy: vraždu na obranu seba a svojich blízkych a vraždu z ľútosti (eutanázia), vojny, usmrtenie abnormálnych novorodencov, prerušenie gravidity a tresty smrti, ktoré síce chápe ako vraždy, avšak zdôvodňuje ich ako nevyhnutné pre ďalšiu existenciu spoločnosti. Pritom osobitne zdôrazňuje, že nemožno brať do úvahy len sám akt týchto činov, ale nevyhnutne treba analyzovať aj ich motívy. Táto kapitola bude zaujímať čitateľa najmä nekonvenčným prístupom k nastolenej problematike. Autorka sa tu úzkostlivo vyhýba poučova-

niu a moralizátorstvu. Jednotlivé analyzované prípady ilustruje bohatým konkrétnym materiálom. Môžeme v celom rozsahu prijať Ossowskej myšlienku, ktorá sa týka hodnotenia nielen vražd a samovražd, ale vôbec celého morálneho hodnotenia, že totiž „pri hodnotení máme do činenia s kontinuum faktorov, pričom sa človek prostredníctvom diskusie a reflexií musí naučiť, kde klásť hranice“ (s. 24). Aj keď iste nejde u Ossowskej o objavnú myšlienku, treba oceniť, že autorka zdôrazňuje jej primárnosť, pričom sa ju usiluje objektívne hodnotiť.

Nepochybne veľmi zaujímavá je kapitola *Morálne normy, ktoré slúžia na obranu dôstojnosti človeka*. Otázka dôstojnosti sa viaže predovšetkým na otázku osobnosti človeka. „Každý je osobnosťou v tom zmysle, že má isté pevné individuálne črty. Osobnosť v inom zmysle každému neprislúcha. Má ju len ten, kto okolo svojho „ja“ vytvoril pevnú hierarchiu hodnôt“ (s. 58). Dodáva, že dôstojnosť tvorí základný element osobnosti. Zaujímavé sú jej myšlienky o obrannej a ochrannej funkcii dôstojnosti. Dokazuje, že vnútorná autonómia človeka, vnútorná dôstojnosť môže byť pre človeka v momente hrozby ochranným útočiskom. V súvislosti s ohrozením dôstojnosti človeka Ossowská vymenúva a súčasne precízne analyzuje faktory, ktoré túto dôstojnosť ohrozujú. Podľa autorky dôstojnosť človeka naruša: podvody, klamstvo, lakomstvo, neoprávnené vyzdvihovanie svojej osoby, slepá poslušnosť a rezignácia, nanucovanie sa, konanie, ktoré je v rozpore s prijatými zásadami, súhlas, aby sa naše morálne činy hodnotili peniazmi, znevažovanie druhých a pod. Mimoriadne veľkú pozornosť venuje situáciám, keď česť a dôstojnosť človeka môže narušiť samo spoločenstvo, v ktorom človek žije. Ossowská tu podrobne analyzuje situáciu v nemeckých koncentračných táboroch, kde zlomenie človeka v jeho presvedčení, poníženie jeho individuality tým, že sa stal číslom, znamenalo prekročenie morálnej normy slúžiacej na zachovanie dôstoj-

nosti človeka. Domnievame sa práve tak ako Ossowská, že prijatie zatiaľ neprekonanej Kantovej myšlienky, podľa ktorej „človek nikdy nemá byť prostriedkom, ale cieľom ľudského konania“, a Marxovho chápania človeka ako „najvyššej podstaty“ môže byť skutočne najlepšou ochranou proti akýmkoľvek pokusom ohroziť dôstojnosť a česť človeka.

Iste by bolo zaujímavé zastaviť sa pri autorkinej analýze morálnych noriem, ktoré slúžia na obranu nezávislosti človeka (podstata a druhy násilia, problém slobody, dve deklarácie práv človeka), či pri morálnych normách, ktoré slúžia na ochranu súkromia, viery, spravodlivosti a pri ďalších veľmi precízne riešených otázkach týkajúcich sa funkcií morálnych noriem v živote spoločnosti a ich narušania. Spomeňme však ešte niekoľkými slovami problém, ktorý má pre nás dnes mimoriadny význam, pretože má vo svojich konečných dôsledkoch dosah pre celý individuálny i spoločenský život človeka. Je to otázka morálnych noriem a sociálnych konfliktov.

Obyčajne sa pripisuje morálnym normám harmonizujúci charakter, najmä ak ide o sociálne konflikty. Avšak nie vždy môže morálna norma tento konflikt zlikvidovať. Ossowskú zaujímajú predovšetkým konflikty medziskupinové a medziľudské (nie psychologické). Sama nedefinuje konflikt. Porovnáva doteraz známe definície a prijíma definíciu N. Auberta, ktorý hovorí, že konflikt je znakom antagonizmu u jednej z dvoch stránok. Jedna z osôb musí slovom alebo činom poskytnúť druhej osobe tendenciu frustrovať (s. 160). Pritom takýto konflikt môže vzniknúť aj medzi Ego a Superego, keď Ego frustruje napr. svedomie. Zdroje konfliktov podľa autorky môžu byť najrozličnejšie, avšak ich hlavným zdrojom sú rôzne záujmy individuí. Po rozsiahlej analýze riešenej problematiky Ossowská uzatvára, že „morálnym normám ťažko možno pripísať úlohu úplného zlikvidovania konfliktov“ (s. 167). Praktické skúsenosti jej náhľad potvrdzu-

jú. Aj keď morálne normy často zabraňujú vzniku konfliktov, predsa len nie sú schopné ich úplne zamedziť.

V závere našej krátkej informatívnej recenzie musíme konštatovať, že Ossowskej systém morálnych noriem, vytvorený na základe ich funkčnosti v živote spoločnosti, je zaujímavým a pozoruhodným pohľadom na túto problematiku. Musíme priznať, že možno nie každý čitateľ (najmä teo-

retik morálky) bude súhlasiť s takýmto utriedením morálnych noriem, o aký sa pokúsila poľská filozofka. Je to však ojedinelá práca tohto druhu v etickej literatúre a bolo by treba považovať, či preklad tejto knihy by nebol prínosom aj pre naše filozofické a etické myslenie.

Barbora Hlavová

ÚVOD DO RELIGIONISTIKY

D. M. UGRINOVICH, *Vvedenije v teoretičeskoje religiovedenije* (Úvod do teoretickej religionistiky)¹

Nová kniha známeho sovietskeho filozofa D. M. Ugrinoviča, ktorý sa zameriava na teoreticko-metodologickú problematiku skúmania náboženstva a vedeckého ateizmu, má názov *Úvod do teoretickej religionistiky*. Tento názov už sám osebe vzbudzuje oprávnenú pozornosť. Termín religionistika (veda o náboženstve) nie je totiž v marxistickej literatúre celkom bežný. Stretávame sa s ním všeobecne v poľskej vedeckej literatúre (religioznawstwo), kde okrem dejín religionistiky (průdy, školy a ich filozofické základy) je podľa našej mienky najhlbšie rozpracovaná aj otázka predmetu a metód marxistickej vedy o náboženstve. V posledných desiatich rokoch — aj v súvislosti s celkovou aktivizáciou vedeckého bádania v tejto oblasti — sa vyslovili v marxistickej literatúre rôzne názory tak na predmet vedeckého ateizmu, ako aj na jeho vzťah k religionistike. Aj autor recenzovanej knihy sa pokúsil zaujať vlastné stanovisko k týmto problémom.

Ako D. M. Ugrinovič vymedzuje predmet religionistiky? Podľa jeho názoru religionistika je dôležitou a neoddeliteľnou súčasťou vedeckého ateizmu, ktorá sa zaoberá vedeckým vysvetlením pôvodu, podstaty a historickej evolúcie náboženstva

V religionistike rozlišuje dve zložky — teoretickú a historickú. „*Teoretická religionistika* zahŕňa filozofické, sociologické a psychologické problémy skúmania náboženstva. Odhaľuje v náboženstve všeobecné, podstatné, nevyhnutné a abstrahuje od jednotlivého, náhodného, historicky konkrétneho. *História náboženstva* skúma dejiny vzniku a evolúciu jednotlivých náboženstiev v celej mnohotvárnosti ich osobitností, v ich chronologickej následnosti” (s. 5—6).

Toto autorovo vymedzenie je pomerne schematické a nezachytáva všetky dôležité aspekty vedeckého skúmania náboženstva. Zdôrazňovaním teoretickej povahy religionistiky — pochopiteľným z hľadiska autora knihy, v ktorej sa sústredil na jej základné metodologické otázky — sa vlastne nedoceňuje faktografická stránka tejto disciplíny. Dôležitosť empirického skúmania náboženských fenoménov si napokon uvedomuje aj sám autor, keď zdôrazňuje, že vedecké skúmanie náboženstva sa môže plodne rozvíjať len vtedy, ak „organicky v sebe spája hĺbku teoretickej analýzy skúmaných problémov so zovšeobecnením a interpretovaním faktického materiálu” (s. 231). Podľa našej mienky religionistika je *teoreticko-empirická* disciplína, ktorá

¹ Izdatel'stvo MysI, Moskva 1973, 239 s.